

Klâsik Türk Edebiyatı Geleneğinde Hiciv

H. Gamze DEMİREL*

Hiciv Nedir?

SÖZLÜKLERİN, ana hatlarıyla, bir toplumu, toplumun yapı taşı olan bireyleri, onların davranışlarını, inanışlarını, kusurlarını, alaylı bir üslupla tenkit etmek... şeklinde tanımladığı *hicvi*, İngilizcede ve Fransızcada *satire* [yergi] kelimesi karşılmaktadır. Türkçeye Arapçadan geçmiş olan “hiciv” kelimesinin, “(...) Türkçesini bulma çabaları, Eski Anadolu Türkçesi’nde de bulunan ve ‘zemmetmek, kötölemek, beğenmemek, hor görmek, çekiştirmek’ anlamına gelen ve hicvin kavram alanı içinde değerlendirilebilecek bir anlama sahip bulunan ‘yermek’ fiilinden ‘yergi’nin türetilmesine yol açmıştır. Ancak hiciv konusunda yazan kimi araştırmacılar, ‘yergi’nin hiciv kavramını tam olarak karşılamadığı kanısındadır.”¹ Hiciv, her ne kadar mizahın bir alt dalı olarak değerlendirilse de aralarında kullanılan üslubun yanı sıra insanlar üzerinde bıraktığı etki ve bunu yazan kişinin niyeti açısından da birtakım farkların olduğu bilinmektedir. Çoğunlukla, latife, mutayebe ve mülatafa, şaka, şakalaşma, mizah, hezl, nükteyle karışık alay, şaka arasında kınama anlamlarına gelmesine ve birini ötekenden ayıran özellikler bulunmasına rağmen” yine de hepsinde “alaya alma, muhatabını küçük düşürme” şeklinde ortak bir payda söz konusudur. Klâsik edebiyatımızda, “(...) yergi karşılığı yalnızca hiciv, sataşma ve taşlama karşılığı ta’riz, alay ederek küçük düşürme karşılığı tehzil, kınama karşılığı zemm ve sövme karşılığı olarak da şetm ve kadhın kullanılmış olduğu görüşünün yanı sıra, günümüzde hiciv karşılığı kullanılan yerginin, hiciv kavramını tam olarak karşılamadığı görüşü de vardır.”²

* Dr., Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi.

1 Mustafa Apaydın, *Türk Hiciv Edebiyatında Ziya Paşa*, Ankara: TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 2001, s. 10.

2 Mine Mengi, *Divan Şiiri Yazıları*, Ankara, 2000, s. 81.

Klâsik Türk Edebiyatında Hiciv

Klâsik Türk edebiyatı geleneği içerisinde, XVIII. yüzyılda, yazıya geçirilmiş olan hiciv eserlerinin varlığı yok denecek kadar azken XIV. ve XV. yüzyılda, eğitici ve öğretici eserlerin içerisinde yer yer güldürücü hikâyelere, on altıncı yüzyılda ise artık azımsanmayacak kadar çok sayıda hiciv örneklerine ve mizahî hikâyelere rastlamak mümkün olmaktadır. XVII. yüzyıla gelindiğinde hiciv türünde en ciddi başarıyı, müstakil bir eser olan “Sihâm-ı Kazâ” ile Nef’î yakalamış; bunun yanı sıra, letâif mecmualarının sayısında da artış olmuştur. XVIII. yüzyılda ise imparatorluğun zayıflamasına paralel olarak, eserlerin sayısında bir azalma başlamış; hiciv türünde yazılmış olan eserlerde müstehcenlik ön plâna çıkmıştır. XIX. yüzyıl ise, artık tüm kurumlarda olduğu gibi, edebiyatta da tükenişin yaşandığı bir yüzyıldır.³

Hicvin, ağır bir dili ve üslubu tercih etmesinin ve insanların zaaflarını, yanlışlarını tüm çıplaklığıyla ortaya koymasının yanı sıra, gerçek olmayan şeyleri gerçekmiş gibi gösterme çabası, türün, Türk edebiyatı içerisinde itibar görmemesine neden olmuştur. Ayrıca türün, Dîvân edebiyatında da çok fazla itibar görmemesinin nedenleri arasında, Klâsik Türk edebiyatını besleyen kaynaklardan biri olan dinî (İslâmî) inanışların da payı büyüktür. Zira inancımız, insanın olgunlaşması ve kâmil insan olabilmesi için önce kendine ve iç benine yönelmesi gerektiğini, bu şekilde kendisine ve insanlığa yararlı olabileceğini ve dünyaya geliş amacını ancak böyle kavrayabileceğini öğütler. Hicivde ise gözler hep dışa dönüktür. Bu da insanı gelişmelerden uzaklaştırıcı bir durumdur. Oysa sanat, kişinin kendini gerçekleştirebilmesine imkân verdiği ölçüde değerlidir. Buna rağmen, Klâsik Türk Edebiyatında, türe örnek olabilecek müstakil eserlerin ya da divanlar içerisindeki manzumelerin varlığı dikkati çekmekte, tezkireler ve tarihlerde hiciv eserlerinden bahsedilmektedir.

Hicvin Felsefî Açıdan Değerlendirilmesi

Bir milletin karakterinden, kültüründen, felsefesinden, zekâsından izler taşıyan, sosyal yapıdaki bozuklukları ve çarpıklıkları dolaylı yollarla anlatan hicivler, yaşanan zamana ve toplumların kültürel yapısına göre farklılık gösterirler de, aslında, tüm insanlardaki ortak duygu durumlarının yansımalarıdır. “Mizah aynı zamanda toplumların bir nevi boşalmasıdır. Çoğu zaman bir fıkra ve nükte, bir karikatür ve hiciv, halkın sıkıntılarını, dertlerini, öfkelerini ve haksızlığa uğramış olmaktan doğan isyan duygularını dağıtır ve bu manevî boşalma onu rahata kavuşturur.”⁴

3 Bu bölüm hazırlanırken Tunca Kortantamer’in “Kuruluşundan Tanzimat’a Kadar Osmanlı Dönemi Türk Mizahının Kısa Bir Tarihi” (*Türkler*, Ankara: Yeni Türkiye Yay., 2002, c. XI, s. 605-621) adlı makalesinden istifade edilmiştir.

4 “Hiciv veya Hicviye”, *Türk Ansiklopedisi*, c. XIX, s. 221.

İnsanlar, duygularını, düşüncelerini anlatabilmek için sözcüklerden faydalanır, dostlarını övüp düşmanlarını yererken, sevgisini ve nefretini anlatırken sözcüklerle ortaklık kurar ve düşüncelerini direkt söylemek yerine onları kelimelerin arkasına saklayarak söylemeyi tercih ederler. Hatta insanlar, söylemek istediklerini şaka ile karışık bir ifade yoluyla aktardıklarında, karşılarındaki kitleyi daha kolay bir şekilde etkileyebilir ve onlardan gelecek eleştirileri de engellemeyi başarabilirler. Böylece, hicivler karşısında alınan hazzın etkisiyle, hiç birimiz, hicivlere ve hicvedene karşı doğrudan bir kin ve öfke duyamaz, kelimelerin arasına saklanan mesajda yanlış ve gereksiz bir şey göremez “(...) bu yüzden de bir hazzın kaynağını kurutma eğiliminde olamayız.”⁵

İnsanda, doğum ile birlikte ortaya çıkan ve kalıtsal olan düşmanlığa yatkınlık, zaman içerisinde toplum tarafından bastırılmakta ve insana kaba davranışların değersizliği öğretilmektedir. Bu durumda birey, iç dünyasında bastırılmış olan bu düşmanca eğilimlerini, eylem yerine, kelimelerle anlatma yolunu seçer. İnsan, kendisini yaşama bağlayan, ondaki yaşam sevgisini arttıran tutkuların temelini oluşturan içgüdüsel bir enerji birikimiyle dünyaya gelmektedir. Zaman zaman bu enerjinin boşaltılması yani ruhsal boşalmanın yaşanması gerekmektedir. Aksi takdirde biriken enerji, üst düzeyde bir doyuma ulaşamayınca, bir uyarıcı olsun ya da olmasın, patlamanın yollarını arayacak ve bunu başaramadığı takdirde çevresine zarar vermeye yönelik tutum ve davranışlar içerisinde girecektir. “(...) her türden yıkıcı ve sadistçe harekette açığa çıkan insanın saldırgan davranışı, boşalma yolları arayan ve kendini açığa vurmaya uygun bir durumun doğmasını bekleyen, kalıtsal olarak programlanmış doğuştan bir içgüdüden kaynaklanır.”⁶

Hiciv şairlerinin, yergi ve esprilerinin altında da bu ruhsal boşalma ihtiyacının izlerini görmek mümkündür. Espriler yardımıyla hicivci, içsel ve dışsal baskıların tümünü ortadan kaldırarak haz almaya ve ruhsal doyuma ulaşmaya, böylece de “ruhsal sönme”den kaçınmaya çalışmaktadır. Hiciv sanatçısının “(...) içsel ketvurmaları kaldırmak ve bu ketvurmalar nedeniyle ulaşılmaz hale gelmiş haz kaynaklarını verimli kılmak”⁷ gibi bir hedefi vardır. “Baskılanmaları bir dereceye kadar kararsız kalmış pek çok ketvurulmuş içgüdüünün bulunması, kasıtlı esprilerin üretimi için en elverişli yatkınlığı sağlar.”⁸ Hiciv sanatçısı, bilinçli bir şekilde, gülünç olan bir duruma ya da kişiye dikkat çekmekte ve bunun neticesinde “(...) gülüncün (ister görünenin isterse durumun gülünçlü-

5 Sigmund Freud, *Espriler ve Bilinçdışı ile İlişkileri*, İstanbul: Payel Yay., 2003, s. 163.

6 Erich Fromm, *İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri*, Birinci Kitap, 2. bs., İstanbul: Payel Yay., 1993, s. 20.

7 Sigmund Freud, *a.g.e.*, s. 162.

8 Sigmund Freud, *a.g.e.*, s. 174.

gü olsun) bilinçlice ve ustaca her uyarılışı genelde espri olarak⁹ ortaya çıkmaktadır. Bunu yaparken de, sanki kendini gizlemek amacıyla değil de gizlenenleri ortaya çıkarmak amacıyla yapıyormuş gibi davranmaktadır.

Hiciv sanatçılarının hedefi, “(...) yapacakları bir hamleyle çevresindekilerin üzerinde bir yere çıkıp otur”mak¹⁰ ve “karalayıp kötölemenin asidiyle onları dağla”mak,¹¹ hicvettikleri kişinin “değerini düşürmek”, “itibarını zedelemek” ve karşısındakini küçük düşürerek tüm dikkatleri ideal olana, yani kendisine çevirebilmektir. Bunu sağlamak için, karşısındakini olabildiğince aşağılarlar; kazandıklarıyla değil, -İlahî güç tarafından- kendisine sunulanlarla övünür; sanatlarını da bu üstünlük psikolojisinin etkisiyle icrâ ederler. O halde narsist bir kişilik yapısına sahip olan sanatçının, başardıklarıyla değil, sahip olduklarıyla; ona ilahi güç tarafından hazır bir şekilde sunulanlarla övünüp durması, karşısındakinin doğuştan getirdiği bir takım eksikliklerini ve yetersizliklerini sıklıkla hicivlerine konu etmesi yadırganmamalıdır:

*Oldı peydâ bu şehirde yine bir dâne burun /Burun ammâ ki ‘aceb ‘ucbe vü
cihâne burun¹²*

(Bahşî)

*Eger resm itmek isterse musavver şekl-i kâbûsî /Gelüp görsün mukaddem
hey’et-i Nâbî-i menhûsî¹³*

(Osmanzâde Tâib)

Hicivcinin, “ (...) bulduğu kişi ne kadar saygınsa, hissettirmeden onu küçük düşürerek aldığı haz da o kadar büyük olur. Böylece saygın bir kişi bile, ironistin eline ayağına ipler bağladığı, bu ipleri çekip bırakarak istediği gibi hareket ettirebileceği bir kukla haline gelir. İşin garibi, insanın daha zayıf yönleri, (...) okla doğru bir şekilde vurulduğu zaman daima ortaya çıkmaya, güçlü yönlerinden daha yatkındır.”¹⁴

Gerçekleri, kendisini izleyenlere, haklı görünecek biçimde değiştirerek, düşmanını küçük düşüren hicivci, onu mağlup etmenin zevkine ulaşmakta ve ulaştığı bu hazzı da bir üçüncü kişiyle paylaşarak beğeni oluşturmayı hedeflemektedir. “(...) genelde bilinen, hiç kimsenin bir espriyi yalnız kendisi için yapmakla yetinemediği yolundaki deneyimlerdir. Espriyi birine söyleme arzusu, espri-işleminin ayrılmaz bir parçasıdır.”¹⁵ Bir sanatçının hayatı pahasına

9 Sigmund Freud, *a.g.e.*, s. 232.

10 Alfred Adler, *İnsanı Tanıma Sanatı*, İstanbul: Payel Yay., 1998, s. 221.

11 Aynı yerde.

12 Hikmet Feridun Güven, “Klasik Türk Şiirinde Hiciv”, Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997, s. 141.

13 Hikmet Feridun Güven, *a.g.t.*, s. 146.

14 Soren Kierkegaard, *İroni Kavramı*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 2003, s. 230.

15 Erich Fromm, *İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri*, s. 174.

olsa da, toplumla, bireylerle, idareci ve yöneticilerle ilgili yergilerini ifşâ etmelerinin alt yapısındaki psikoloji de bu olmalıdır:

*Ey gönül a'yân-ı devlet içre himmet kalmadı /Kimden umarsın kerem ehl-i mü-rüvvet kalmadı*¹⁶

(Edirneli Askerî)

Hicivcinin, taraftar toplamak istemesinin arkasındaki bir başka hedefi de, başkalarının hayranlığını kazanarak kendi özseverliğini biraz daha artırmak ve benini, bu taraftarlar vasıtasıyla, sürekli beslemek isteğidir. “(...) özsever şişinme olmadan edemez. (...) Aşırı derecede özsever kişiler, çoğu kez ünlü olmaya neredeyse zorlanırlar, çünkü başka türlü bunalıma düşebilir ve akıl sağlıklarını yitirebilirler.”¹⁷

“Bir şeyleri etkileyebilmek, kişinin güçsüz olmadığını, canlı, işleyen bir insan olduğunu belirtir. Etkileyebilmek demek, yalnızca etki altında kalmak değil, etkin olmak; yalnızca edilgen değil, etken olmak demektir. Son çözümleme de bu kişinin varlık kanıtıdır. İlke şöylece belirlenebilir: Varım, çünkü etkide bulunuyorum”¹⁸. Hiciv şairleri de, karşısındakileri söylediklerine inandırabilmek için, kimi zaman gerçekleri olduğu gibi vererek kimi zaman da çarpıtarak, etrafındakileri etkileme yolunu seçerler. Hedef aldıkları kişiyi daha iyi aşağılayabilmek için çeşitli mübalağalardan ve çarpıtmalardan faydalanırlar. “(...) aldatmayı ne kadar başarılı ve yanıltma süreci ne kadar iyi olursa, ulaştığı doyum da o kadar büyük olacaktır.”¹⁹

Hicivci, kendisine yönelen olumsuz ve eleştirel bakışları, başkalarının üzerine odaklayıp kendi ayıp ve kusurlarını örtmeye ve unutturmaya çalışarak, her ne kadar karşısındaki kişiyi zor durumda bıraktığını düşünse de; kendisini ulaşılmaz ve kusursuz olarak tanıtmaya çalıştıkça, karşısındaki kişiye kendisinin de bir insan olduğunu ve insanın hata yapabilme özgürlüğünün de var olduğunu unutturarak kendi kişisel ve eylemsel özgürlüğünü kısıtlamaktadır bir anlamda.

Zaman içerisinde gelişimi ve değişimi bireyi gerçeklerle yüz yüze getirir. Bu durumda birey, karşı konulması imkânsız bir hâl alan bu duygu değişimlerinin neticesinde “(...) güçlülük ve üstünlük amacını daha bir açıklıkla gözüne kestirir ve normaldekinden daha güçlü davranışlarla söz konusu amaca ulaşmaya çalışır.”²⁰ Tüm sanatçılarda var olan bu “üstünlük” ve “Tanrı tarafından seçilmiş olma inancı”, Dîvân şâirlerinde de açıkça hissedilmektedir. Zira o ortaya koyduğu eserlerde, birini eleştirip yererken, kendisini hatasız ve örnek bir insan olarak beğenilere sunmaktadır:

16 Hikmet Feridun Güven, a.g.t., s. 201.

17 Erich Fromm, *İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri*, s. 257.

18 Erich Fromm, a.g.e., s. 295.

19 Soren Kierkegaard, a.g.e., s. 230.

20 Alfred Adler, a.g.e., s. 213.

*Yakdı cihânı nazm-ı dil-i âteşin Belig /Olursa böyle ola suhan-âferîn Belig*²¹
(G.131, 1. beyit) (Belig Mehmed Emîn)

*Dahl iden de sözüme bâri bir üstâd olsa /Söyledükçe beni ma'kûl ile kılsa ilzâm*²²
(Nefî)

Üstünlük duygusuna sahip olan insanlar, insanları ve yaşamı, uğrunda savaş verilmesi gereken birer olgu olarak görmeye; her şeyle kavga etmeye, her şeyi eleştirmeye başlarlar. Bu insanlar herkese, her şeye karşı düşmandırlar. “(...) içlerindeki düşmanlık, sıklıkla sert yergiler biçiminde açığa vurur kendini, alay ve suçlamalarıyla her şeye yetişirler; kendilerini boyuna haklı çıkarmaya bakar, her şeye lânet okurlar.”²³

Etrafına sürekli tepeden bakan, dünyayı bir savaş meydanı olarak gören kendini beğenmiş bir insanın, etrafında gördüğü ve kendisine rakip ilân ettiği kimselere karşı “kin” beslemesi ve onlardan nefret etmesi kaçınılmaz bir durumdur. Hiciv üstatlarındaki eleştiri ve yergi boyutunun da tüm bu söylediklerimizle birebir örtüşmesi gerçeği, bizi onların psikolojileri üzerinde bir kez daha düşünmeye sevk edecek ve hiciv tarzı eserlerin yeni bir bakış açısıyla ve daha farklı bir boyutta incelenmesi gerçeği ile de yüzü yüze getirecektir.

Hicve ve yergiye yönelen insanların “(...) ruhlarının çok derinliklerinde bir güçsüzlük duygusunun yaşadığı”²⁴ inkâr edilemeyecek bir gerçektir. Hicivci, hicvettiği kişiyle ilgili gerçek dışı tespitler yaparak; aslında insanlarda var olan bir insanlık gerçeğini, kıskançlığı da açıkça ortaya koymaktadır. Kıskançlık, “(...) güçlülük eğilim ve çabasının özel bir biçimi”dir.²⁵ Üstünlük psikolojisine bağlı olarak ortaya çıkan kıskançlık, kin vb. duygular, zaman zaman sanatçıların eserlerine öfke şeklinde yansımakta, hatta bu öfke, karşılıklı atışmalar şeklinde de dönüşebilmektedir. “Bir insanın güçlülük eğilimini ve egemenlik hırsını adeta simgeleyen bir heyecan varsa, o da öfkedir.”²⁶ Öfkelenen birey, kendi egosunu ve benini yüceltmeyi, düşman olarak gördüğü karşısındaki kişiyi ise yenilgiye uğratmayı hedeflemektedir.

Hicivci, kendi egosunu tatmin edebilmek için, seçtiği kişiye zarar vermeyi hedeflemekte; bu saldırgan tutumu daha da ileriye götürerek içinden çıkılmaz bir hâle getirmektedir. Gereksiz bir husumetin ve hesaplaşmanın başlamasına neden olan bu tutkular, hem bedeni hem ruhu hem de insanî ilişkileri zarara

21 Gamze Demirel, “XVIII. Yüzyıl Şairlerinden Belig Mehmed Emîn Divânı (İnceleme-Tenkitli Metin-Tahlil)”, Doktora Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005, s. 237.

22 Hikmet Feridun Güven, a.g.t., s. 75.

23 Alfred Adler, a.g.e., s. 220.

24 Alfred Adler, a.g.e., s. 221.

25 Alfred Adler, a.g.e., s. 246.

26 Alfred Adler, a.g.e., s. 297.

uğratmaktadır. Ancak “(...) Lorenz, tür- içi saldırganlığın (aynı türün üyeleri arasındaki saldırganlığın) türün varlığını sürdürme gücünü artırma işlevi gördüğünü varsayar.”²⁷ “Ama, (...) hayvanların varlığını sürdürmesine hizmet eden içgüdü, insanda ‘garip bir biçimde abartılmış’ hale gelmiş ve ‘yabanıllaşmış’tır. Saldırganlık, yaşamın sürdürülmesine hizmet eden bir şey olmaktan çok, onu tehdit eden bir şey dönüşmüştür.”²⁸

“(...) espiricinin bütünleşmemiş bir kişiliği olduğu, nevrotik bozukluklara yatkın bulunduğu (...)”²⁹ da dikkati çeker. Öyle ki, “Espri-işleminin öznel belirleyicilerinin sıklıkla nevrotik hastalığın öznel belirleyicilerinden pek de farklı olmadığı yolunda bir izlenim”³⁰ edinmemiz de mümkün olmaktadır.

Sanatçının, hicvettiği kişi ya da olayı tanımlarken seçtiği kelimeler, ve dünyadaki somut varlıklarla ilgi kurarak kullandığı benzetmeler, onun psikolojisini anlayabilmemiz için son derece önemlidir. Çünkü seçtiği ve kullandığı her bir kelime, onun içselliğinin ve bilinçaltının dış dünyaya yansımalarıdır. “(...) dış çağrışımların kullanılması şizofrenide önemli bir bulgu hatta tanı koydurucu bir ölçüttür.”³¹

Bana olaydı Hayâlî’ ye olan hürmetler / Hak bilür sihr-i halâl eyler idüm şi’ -i teri³²

(Yahya Bey)

İnsan doğduğu andan itibaren, hep saygı duyulan biri olmak ister ve benzerlerinden farklı olan yönlerini ortaya koyabilmek için çalışır. İnsandaki bu “Saygınlık tutkusu, ruhsal yaşamda bir gerginliğin doğmasına yol açar.”³³ Saygınlık tutkusu ve onun beraberinde getirdiği ruhsal gerginlik, hicivciyi sıklıkla bencilce ve hayasızca birtakım tutum ve davranışlar sergilemeye de itebilir. Klasik Türk edebiyatındaki hiciv şairlerinin yaptıkları tenkitlerin boyutunu yer yer müstehcenliğe kadar vardırması bu düşünceyle irtibatlandırılabilir. Hicivci, aynı zamanda tutarsızdır da. Çünkü her zaman, gerçekten zayıf ve güçsüz (cahil, çirkin vs.) olanı değil, bunun tam tersini de hiciv edebilir ve işte gerçek hicvi de ancak böyle yakalar. Kendi uydurduğu saçmalıkların doğru olmadığını bile bile buna kendisini ve çevresindekileri inandırmaya; bu saçma ve tutarsız düşüncelerle mutlu olmaya ve egosunu tatmin etmeye çalışır.

Hem hicveden hem de hicvedilen kişi, insanın doğumu ile birlikte dünyaya getirdiği narsisist kişilik özelliklerini, bünyesinde taşımaktadır. “Ana rah-

27 Erich Fromm, *İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri*, s. 38.

28 Erich Fromm, *a.g.e.*, s. 39.

29 Sigmund Freud, *a.g.e.*, s. 173.

30 Aynı yerde.

31 Sigmund Freud, *a.g.e.*, s. 151.

32 Hikmet Feridun Güven, *a.g.t.*, s. 52.

33 Alfred Adler, *a.g.e.*, s. 213.

mindeki cenin mutlak bir narsisizm durumu içinde yaşar.”³⁴ Narsisizm durumunda “(...) kişi dış gerçeklikle tüm ilişkilerini koparmış, gerçekliğin yerine kendi kişiliğini koymuştur. Bütünüyle kendisiyle doludur; kendi kendisinin “tanrısı ve dünyası” olmuştur.”³⁵ Belli bir seviyedeki narsist davranış, yaşamı, yaşanabilir kılmak için her ne kadar gerekiyse de; fazlası birey ve toplum için bir tehlike oluşturabilir. Bu nedenle bir hicivcinin gerçek değeri, duygularını en aza indirgeyip büyüklencici tavrını kontrol ederek hem çevresine hem de sanatına zarar vermediği takdirde ortaya çıkacaktır. Zira “(...) olgun kişi narsisizmini bütünüyle yok edemese de toplumca onaylanan en az duruma indirebilmiş kişidir.”³⁶

Hicvedilen kişi, narsisizmi zedelendiğinden dolayı, ruhsal bir çöküntüye uğramakta ve kendini hicveden kişinin saldırılarına karşı, başka bir saldırıyla cevap vererek “tepkisel bir şiddet” geliştirmektedir. “Tepkisel şiddetten-bir insanın kendisinin ya da başkasının-yaşamını, özgürlüğünü, onurunu ve malını korumak için kullandığı şiddeti anlıyoruz.”³⁷ Hicveden kişi, en ufak bir zarardan dolayı bile yoğun bir öç açlığı duyan kaygılı, biriktirici ya da aşırı ölçüde özsever bir karaktere sahip olarak değerlendirilebilirse de, hicvedilen kişinin hicvedene karşı tepkisel bir şiddet geliştirmesi; her insanda var olan kendini savunma içgüdüsüne örnek olarak gösterilebilir. Diğer yandan, insan, yerinde yapılan, iyi niyetli ve yapıcı eleştirilere tepki göstermezken narsisist kişi eleştirilere kızar. “(...) Eleştirinin yerinde olduğunu narsisizminden dolayı göremediği için, bunu düşmanca bir saldırı olarak görme eğilimindedir. Öfkesinin neden bu denli yoğun olduğunu ancak narsisist insanın dış dünyayla ilişkisinin kopuk olduğunu, bunun sonucu olarak da onun çok yalnız ve korkak bir insan olduğunu düşünürsek anlayabiliriz.”³⁸ Hicvedilen kişi, hicvedene karşı tepkisiz de kalabilir. Tepkisizlik, tepkinin bir başka şeklidir:

Bize kâfir dimiş Müftî Efendi /Biz ana diyelüm şimdi müsülmân³⁹
(Nef’î)

Varıldukda yarın rûz-ı cezâyâ /İkimüz de çıkaruz anda yalan⁴⁰
(Nef’î)

Anı lâzım mı hemân hicv itmek /Süfehâ gitdüğü râha gitmek⁴¹
(Nâbî)

34 Erich Fromm, *Sevginin ve Şiddetin Kaynağı*, İstanbul: Payel Yay., 1994, s. 56.

35 Erich Fromm, *a.g.e.*, s. 59.

36 Erich Fromm, *a.g.e.*, s. 57.

37 Erich Fromm, *a.g.e.*, s. 19.

38 Erich Fromm, *a.g.e.*, s. 67.

39 Hikmet Feridun Güven, *a.g.t.*, s. 318.

40 Aynı yerde.

41 *A.g.t.*, s. 357.

Hiciv her seferinde kendisini sonsuz özgürmüş gibi tanıtmaya çaba gösterse de aslında mutluluklardan çok uzaktır. Hicivlerin “(...) Acısı, şakanın kendisine has kimliksizliğinde gizlenir; mutluluğu ise nefretinde saklıdır.”⁴² Tarihteki örnekler dikkatle incelendiğinde görülen şudur ki, hiciv şairlerinin bir çoğu, pek çok kere kişilerin gururunu rencide ederek, onları küçümseyerek icrâ ettikleri bu sanatın, kendilerine yüklediği negatif enerjinin ve ruhsal baskının farkına varmış; işlediklerinin günah olduğunu kabullenerek öztür ve af dilemişlerdir:

Bu günden 'ahdum olsun kimseyi hicv itmeyüm illâ

(Nef'i)

İncelemenin sonunda karşımıza; “Hicveden”, “hicvedilen” ve “hicvi dinleyen” şeklinde üç farklı tip çıkmaktadır. Hicveden; bilinçli ama hem tutarsız ve hem de mutsuz, hicvedilen; mağdur, hicvi dinleyen ya memnundur ya da rahatsız.

Bütün divân şairleri her ne kadar üstün yetenek ve zekâyâ sahip olsalar da, nihayetinde onların da birer insan oldukları, zaaflarının olduğu ve bu zaaflarını, ister bilinçli ister bilinçsiz bir şekilde yansıttığı gerçeği göz ardı edilmemelidir.

“Gülme, sonuçta insanın haz alma yollarından biridir. İster üstünlük duygusuyla, ister zihinsel harcamalardaki eşitsizlik yüzünden isterse nedensiz, amaçsız olsun rahatlama, mutluluk duyma aracıdır. Gülme, insandaki ya da toplumdaki kusurları göstererek cezalandırmayı ve bu yolla iyileştirmeyi amaçlar.”⁴³ Bu sebeple, hiciv türünün görmezlikten gelinmesi veya ikinci plâna atılması, insanın kültürünü oluşturan yapı taşlarından birini ihmal etmesi anlamına gelir. Bunları irdeleyerek ve sorgulayarak, kâinatın özü olan insanın, beklentilerini ve tarih boyunca geçirdiği gelişim sürecini ortaya koymak ancak böylece mümkün olacaktır.

İnsanın, tüm arzuları ve bunlara ulaşabilmek için göstermiş olduğu çabası, var oluşu aşarak kendini gerçekleştirebilmenin ve hayata anlam kazandırabilmenin çabasıdır. Bir hicivcinin çabası da bu yönde değerlendirilmelidir.

Doğrudan ya da Dolaylı Olarak Hiciv Özelliği Taşıyan Eserler

“Klâsik Türk Edebiyatı Geleneği İçerisinde Hiciv” konulu bu makalede, makale sınırlarını aşmak ve geçmişte yapılan çalışmaların tekrarına düşmemek kaygısı göz önüne alınarak hicvin Türk edebiyatı içerisindeki tarihî gelişiminden ziyâde, felsefî bir değerlendirilmesi yapılmış; mevcut olan kaynaklardan hareketle, “Klâsik Türk Edebiyatı Geleneği İçerisinde Hiciv” türüne örnek veren sanatçılar ve onların eserleri, yüzyıllara göre tasnif edilerek, sıralanmıştır:

42 Soren Kierkegaard, *a.g.e.*, s. 265.

XIV. Yüzyıl:

1. Şemsi (Derviş, Kalender, Işık), *Deh-murg* (1315): Mizahî unsurlarla örül­lü olan bu mesnevi daha ziyâde nasihat vermeyi amaçlamaktadır. “Ta­mamen sembolik olan hikâyede kuşların ağzından muhtelif insan karak­terlerinin sert ve hicivli bir dille tahlilini dinlemekte ve kuşların tabi­i tasvirleriyle birlikte hakiki hayat sahneleriyle karşılaşılmaktadır.”⁴⁴
2. Gülşehrî (ö. 1317), *Mantıku’t-Tayr* (1317): Eserde, “Mevlânâ’dan alınan ‘nahivci ile gemici’ hikâyesi; *Kelile ve Dimne*’den alınan ‘arслан ile tav­şan’ hikâyesi” vee “Dastân-ı Rüstem ve Kurd” gibi hikâyeler yer alır”⁴⁵ ve bu hikâyelerin her biri hem eğitici hem de mizahî yönleri olan hikâyeler­dir.
3. Âşık Paşa (ö.1333), *Garibnâme* (1330): Dil açısından edebiyatımızda önemli bir yere sahip olan “Âşık Paşa’ nın *Garibnâme*’sinde, bir bedevî­nin ateş yakmak için çakmak taşı ve kava yalvarması ya da Mevlânâ etki­sindeki, tesadüfen yol arkadaşları olan Türk, Arap, Fars ve Ermeni’nin üzüm için kavgalarını anlatan hikâyede olduğu gibi güldürücü sahneler bulunur.”⁴⁶
4. Hoca Mes’ûd (XV. yüzyıl), *Süheyl ü Nev-bahar* (1350): Bu mesnevide bahsedilen “(...) Fağfur’un Süheyl için hazırlattığı toy da mizahî çizgiler­le tasvir edilir.”⁴⁷
5. Tutmacı (XIV. yüzyıl), *Gül ü Hüsrev* (1387-1403 arası): “Bugün baktığı­mızda edebiyatımızda sık sık karşımıza çıkan güldürücü çizgilerle çizil­miş kocakarı tasvirinin bilinen ilk örneği Tutmacı’nın 1387-1403 arasın­da bir tarihte yazdığı *Gül ü Hüsrev*’indedir. Aynı eserde Hüsrev’in yolcu­luğu sırasında karşılaştığı, insan yiyen zencilerin reisinin kızı da komik çizgilerle tasvir edilir.”⁴⁸
6. Kadı Burhaneddin (ö.1398): *Dîvânı*’nda mizahî unsurlara; hattâ tamamı mizah unsurlarıyla örülmüş şiirlere sıkça rastlanmaktadır.
7. Kirdeci Ali, *Delletü’l-muhtel*: “*Delletü’l-muhtel* adındaki hilekâr kadın, onun hileleri ve birbirinden habersiz kocaların etrafında dönen olayların oluşturduğu eser daha önce sözü edilenlerden çok daha farklı bir karak­terdedir.”⁴⁹ Mizâhî bir üslupla yazılmış olan bu mesnevide eğlendirme amacı ön plâna çıkmaktadır.

43 Mustafa Apaydın, *a.g.e.*, s. 4.

44 Ahmet Atillâ Şentürk ve Ahmet Kartal, *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, İstan­bul, 2004, s. 298.

45 Tunca Kortantamer, *A.g.m.*, s. 606.

46 Aynı yerde.

47 Aynı yerde.

48 Aynı yerde.

8. Kul Mes'ud, *Kelile ve Dimne* çevirisi (XIV. yüzyılın ilk yarısı): Klâsik Türk Edebiyatı eserleri içerisinde, kahramanı hayvan olan pek çok hikâye örneğine rastlamak mümkündür. Kul Mes'ud'un *Kelile ve Dimne*'den yaptığı çevirisi de bu tarz bir eserdir ve içerisinde yer alan hikâyelerin bir kısmında mizahın ağır bastığı tespit edilmiştir.
9. Sadru'd-dîn Şeyhoğlu, *Marzubânnâme Tercümesi*: Bu eserde yer alan hikâyelerden bir kısmı mizahî, hattâ müstehcendir.

XV. Yüzyıl

1. Ahmedî (Tebrizli/Akkoyunlu) (ö. 1412-1413), *Esrâr-nâme* (1479): Bu eserde yer yer mizahî hikâyelere tesadüf edilmektedir.
2. Ahmed-i Dâî (ö. 1427): “Dîvân”ında mizahî beyitlere rastlanır.
3. Bedr-i Dilşad (ö.1427), *Muradnâme* (1451): Eserin tümünde mizahi bir anlatım hâkimdir. Eser mizahî unsurlarla süslenerek; verilen bilgilerin ve öğütlerin insanlar üzerinde daha etkili olması sağlanmıştır.
4. Mercimek Ahmed, *Kabusnâme çevirisi* (1431): Eserin bir bölümünün tamamen mizaha ayrılmış olmasının yanı sıra pek çok yerde de mizahi ifadelerin kullanıldığı, hikâyelerin anlatıldığı tespit edilmiştir.
5. Şeyhî (ö. 1431), *Dîvân, Harnâme*: Dîvânı’nda, çok dikkat çekici olmakla birlikte, mizahî şiirlere rastlanır. Mizahi olarak zikredilen ancak başka bir açıdan bakıldığında sosyal eleştiri türü olarak kabul edebileceğimiz Harnâme’inde ise Şeyhî daha ziyâde, “(...) tiplerin gülünç yanlarını ve gülünç durumlarını ön plana çıkarır.”⁵⁰
6. Nesimî (ö. 1433): Nesimî’nin, din adamlarına yönelik eleştirileri dikkat çeker. Bu eleştirilerin tespit edildiği beyitlerde Nesimî, eleştiren, eleştirirken de güldüren bir söyleyişle karşımıza çıkar.
7. Ahmed Hayalî (Derviş) (İznikli), *Ravzatü'l-Envâr* (1449): Eserde, “Mevlânâ’nın mesnevisinden alınan “Attarlar Çarşısından Geçen Debbağ” hikayesinin anlatıldığı görülür.”⁵¹
8. Halîlî (Diyarbakırlı) (ö. 1485): *Firkât-nâme* (*Furkât-nâme* ya da *Gurbet-nâme*) (1471): Sergüzeşt türüne örnek olarak verebileceğimiz bu eser, dönemde geçen ilginç olayları aktarması bakımından önemlidir.
9. Lutfî (Deli, Molla) (Tokatlı) (ö. 1494), *Harnâme*: “Molla Lutfî’nin *Harnâme*’si o zamanın tanınmış bilginlerinden Uslu lâkabıyla ünlü Şucâuddin İlyas ile vezirler arasında geçen makam mansıb ve tayin çerçevesinde dönen bir tartışmayı dile getirir. Molla Lutfî, uslu kelimesinin Sırpça ‘ko-

49 Aynı yerde.

50 A.g.m., s. 608.

51 Aynı yerde.

ca eşek' anlamına gelmesinden yararlanarak eşeklerle ilgili tasavvuru güç bir zenginlikte atasözü, deyim ve kelime kadrosu kullanarak zamanın vezirleri, sahn müderrisleri ve hattâ inceden inceye hükümdarı ile alay eder.”⁵²

10. Ahmed Paşa (ö. 1497): *Dîvân*'ında yer alan şiirlerinde zaman zaman alaycı bir üslûp kullandığı dikkati çeker.
11. Vahyî: Toplumdaki insanların her türlü tutum ve davranışlarına eleştirel bir gözle bakarak bunları mizahi bir üslupla anlattığı takvimi vardır.

XVI. Yüzyıl

1. Necâtî (ö. 1509), *Dîvân*: *Dîvân*'ında yer alan mizahî (“Katır Mersiyesi” gibi) örnekler bir *dîvânçe* oluşturacak hacimdedir.
2. Amrî (ö. 1524): Kortantamer, “Amrî'nin bir gazeli ise Hristiyanlık motifleri ile örülüş espriler etrafında döner” şeklinde bilgi vermektedir.⁵³
3. Güvâhî (ö. 1526), *Pendnâme*: Bu eserde Güvâhî, “(...) kendi gözlem, izlenim ve deneyimlerini gerçekçi bir yaklaşımla kısa hikâyeye, nükte ve fıkralara dönüştürür ve atasözlerini de kullanarak okuyucuya öğüt vermeyi tercih eder.”⁵⁴
4. Lâmiî Çelebi (ö. 1531), *Letâifnâme*: “Bu eser başta, mizahı kuşku ile karşılayanları göz önüne alarak mizahı tartışır ve mizahın İslam kültüründe var olduğunu, meşru olduğunu kanıtlamaya çalışır. Sonra fıkralar ve anekdotlar gelir. Önce güldürmeyi ve eğlendirmeyi amaçlayan bu *Letâifnâme* aynı zamanda düşündürür ve zaman zaman ciddi bir toplumsal eleştiriye de sezdirir.”⁵⁵
5. Kemal Paşazâde (ö. 1533): “Bir kıtasında şeytanla alay eder, bir başkasında ironik bir şekilde zamanı eleştirir.”⁵⁶
6. Mahremî (Tatavlahı) (ö. 1535), *Mecmaü'l-letâif, Şütür-nâme*: Hicve örnek olarak verilebilecek eserler arasında zikretmemiz gereken *Mecmaü'l-letâif*'inin yanı sıra, bir devenin başından geçen hikâyeleri mizahî bir dille anlattığı *Şütür-nâme*'si de zikredilmesi gereken önemli bir eserdir.
7. Me'âlî (ö. 1535): Me'âlî'nin *Dîvân*'ında hiciv türüne örneklik edecek ifadelere rastlamak mümkündür. Hatta kedisinin ölümü üzerine bir mersiye bile yazmıştır. “Bu şiirde Meâlî mersiye nazım şeklinin özelliklerinden ya-

52 Aynı yerde.

53 A.g.m., s. 611.

54 Tacettin Şimşek, “Çocuk Edebiyatı”, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 2006, s. 546.

55 Tunca Kortantamer, a.g.m., s. 609.

56 A.g.m., s. 611.

- rarlanarak mersiyelerle inceden inceye alay eder. Mersiyelerde ölenler hakkında söylenenleri çok esprili bir dille kendi kendisi hakkında yazar.”⁵⁷
8. İshak Çelebi (Kılıçzâde) (Üsküplü) (ö. 1537), *Hecv ve Hezliyat*: “Bazı beyitlerini Âşık Çelebi’nin iktibâs ettiği Hicv ve Hezliyat’ının nüshası bilinmektedir.”⁵⁸
  9. Gazali Mehmed Deli Birâder (ö. 1535), *Dâfiu’l-Gumûm ve Râfiu’l-Hümûm*: Gazellerinin pek çoğu müstehcen ifadelerden oluşmuştur. Özellikle “*Dâfiu’l-Gumûm ve Râfiu’l-Hümûm* adlı eseri Elfiyye (erkeklik organı) ve Şefliye (dişilik organı) tarzında düzenlenmiştir”⁵⁹ ve açık saçık bir eserdir. Bunun yanı sıra kaynaklar, onun kişilere yönelik hicivlerinin de var olduğundan da bahsetmektedir.
  10. Abdî Musa (ö. 1536): *Binbirgece Masalları*’nın çevirisini yapmıştır. Bu hikâyelerden bazıları mizahî bir nitelik taşır.
  11. Ali Vâsi (ö.1543), *Hümâyün-nâme* (1512- 1520): Eserinde, kahramanlarını hayvanlardan seçerek bu temsîlî kahramanlar vasıtasıyla yaptığı tenkitlerin bir çoğunun dönemindeki yöneticilere ve idareye yönelik olduğunu düşünölmektedir.
  12. Nihâlî Cafer Çelebi (ö. 1543), *Hiciv ve Hezliyat*: “Nihâlî Câfer Çelebi’ nin XVI. yüzyılın önde gelen heccavı olduğunu söylemek yanlış olmaz. Sehi Bey’ e göre o, latife konusunda asrın yegânesi idi. (...) Nihâlî Câfer Çelebi’nin hiciv ve hezli için en önemli kaynak Âşık Çelebi Tezkiresidir.”⁶⁰
  13. Cinânî (Bursalı) (ö. 1545), *Bedâyiü’l-âsâr, Cilâu’l-kulûb*: Bu eserlerde anlatılan hikâyeler mizahî özellik arz eder. “Özellikle ‘Bedâyiü’l-âsâr’ son bölümünde Cinânî, garîbe ve acîbe adı altında kendisinin duyduğu veya gördüğü yahut tanıdığı kişilerle ilgili bazı latifelere yer verir. *Bedâyiü’l-âsâr*’da ‘Mekr ü hîle-i zenân’ adlı kadınların hile ve fitnelere dair bir bölüm de vardır, buradaki hikâyelerin bir kısmı müstehcendir.”⁶¹
  14. Zâtî (ö. 1546), *Divân, Letâif Risalesi, Letâif-i Mevlânâ, Mecmau’l-letâif*: “Zâtî’nin Letâyifinde ve Divânı’nda (müfredât bölümünde) Keşfi, Çakşır-cı Şeyhî, Ferdî, Visâlî, Mihrî, Ferrûhî, Âhî, Mesihî, Enverî, İshak Çelebi, Harimî, Mahremî, Sehî, Hayâlî, Necatî gibi şâirler ve Ali Paşa, İsa Paşa, Mehmed Şah Çelebi gibi tarihî şahsiyetler hakkında söylenmiş hicivler bulunmaktadır.”⁶² Yine “(...) aynı ciltte bu kitapçıktan sonra yer alan

57 A.g.m., s. 610.

58 Hamdi Savaş, “İshak Çelebi, Kılıçzade”, *DİA*, 2000, c. XXII, s. 528.

59 Hikmet Feridun Güven, a.g.t, s. 252.

60 Hikmet Feridun Güven, “Klasik Türk Edebiyatında Hiciv ve Mizah”, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 2006, c. II, s. 641.

61 Tunca Kortantamer, a.g.m., s. 610.

62 Hikmet Feridun Güven, a.g.t., s. 270.

“Latîfehâ-yı Mevlânâ Zâtî” adını taşıyan; fakat “Mecmaü'l-Letâif” diye tanınan bir latifeler kitapçığı daha vardır. (...) Bu eserde Zâtî kendi çağdaşı olan edebî ve tarihî kişilikler arasında geçen olayları, şakalaşmalar ve hatıralar şeklinde anlatır.”⁶³

15. Lâyhî Mustafa Efendi (ö. 1565), *Muhâdarât*: Bu eser “(...) edebiyata, tarihe ait fıkralar, hikâyeler içeren lâtifeleri bir araya toplamıştır.”⁶⁴
16. Fuzûlî (ö. 1566), *Dîvân*, *Şikâyetnâme*, *Leylâ vü Mecnûn Mesnevisi*, *Beng ü Bâde*: Fuzûlî'nin *Dîvân*'ında mizahî unsurlar dikkat çekecek derecede fazladır. Öyle ki *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisinde dahî mizahî unsurlara rastlamak mümkündür. “Beng ü Bâde'nin baş tarafında ise tevhid, mü-nacat kısımlarında bile içki motif, mazmun ve kavramları melamet neşesi ve rindâne bir tavırla şakacı, nükteli bir şekilde kullanılırlar.”⁶⁵ Fuzûlî'nin mektup türüne örneklik eden *Şikâyetnâme*'si ise “(...) bürokrasinin ve küçük bürokratların çok güzel eleştirilerinden birisidir. Fuzûlî bu mektupta âdetâ Max Weber'in bürokrasisinin hayattaki uygulamasının bir örneğini güldürücü bir şekilde anlatır gibidir.”⁶⁶
17. Gubârî (ö. 1566): Şâirlik yönü pek de güçlü olmayan Gûbârî'nin sözünü sakınmayan birisi olduğu ve bunu şiirlerine de yansıttığı dikkati çeken en önemli husûsiyetidir.
18. Latîfî (ö. 1582), *Evsâf-ı İstanbul*: İstanbul ile ilgili olarak çeşitli konularda bilgi veren bu eserde, zaman zaman mizahî anlatıma başvurulduğu tespit edilmiştir.
19. Yahyâ (Taşlıcalı) Bey (ö. 1582): “Arifî, Kandî, Siyahî, Sırrî'ye sataşan alaycı kıtalar yazmıştır. En çok Hayâlî'ye sataşır ve ona karşı ağzını bozar; ancak onun Rüstem Paşa için de yazdığı mersiye üslubundaki (...) terkîb-i bend güzel bir hiciv örneğidir. (...) Hamsesi'nde çok sayıda mizahî hikâyeye bulunduğu görülür.”⁶⁷
20. Azmî (ö. 1582), *Letâif-nâme*.
21. Azerî (ö.1585), *Nakş-ı Hayâl* (1599): Azerî'nin tanınmasında etkili olan dinî-tasavvufî bir özellik arz eden bu mesnevinin “Her bölümünde ‘makale’ başlığı altında ahlâkî bir öğüt verilmekte, ‘hikâyet’ adıyla da konuyla ilgili bir hikâye anlatılarak birkaç mısra hâlindeki öğütlerle bölüm tamamlanmaktadır.”⁶⁸

63 Tunca Kortantamer, a.g.m., s. 609.

64 A.g.m., s. 610.

65 A.g.m., s. 612.

66 A.g.m., s. 611.

67 A.g.m., s. 611.

68 Cihan Okuyucu, “Azerî, İbrahim Çelebi”, *DİA*, İstanbul, 2002, c. IV, s. 326.

22. Sâni (ö. 1587) ve Sâî (ö. 1596): Kaynaklar, Sâni ile Sâî' nin birbirlerine mizâhî mektuplar yazdıklarından bahseder.
23. Bâkî (ö. 1600): Bâkî, çağdaşı olan şairlerle, özellikle de Emrî ile karşılıklı olarak hicivleşmiş, hattâ bazen bunun boyutunu küfürleşme ve hakarete kadar vardırmıştır.
24. Fakirî (Kalkandelenli) (XVI. yüzyıl), *Letâif ve Risâle-i ta'rifât*.
25. Fütuhî (XVI. yüzyıl), *Pire Manzumesi*.
26. Nasûhî (XVI. yüzyıl): Mizahî bir takvimi vardır.
Ayrıca Germî, Fikrî, Andelibî, Figânî (ö. 1531-32), Basirî (ö. 1534-35), Cemâlî (ö. 1583), Mesîhî (ö. 1512), Sagârî, Sücûdî, Tırâşî de XVI. yüzyıl içerisinde hiciv türüne örnek veren şahsiyetler arasında zikredilmelidir. Aynı yüzyılda yaşamış olan Revânî (ö. 1524), Tâcizâde Cafer Çelebi (ö. 1514), Fazlî, Behiştî, Bekâyî de mizâhî mevsim tasvirleri ile dikkati çekerler.⁶⁹

XVII. Yüzyıl

1. Mustafa Âlî (Gelibolulu) (ö. 1600), *Câmiü'l-buhûr der Mecâlis-i sûr*: "Âlî'nin eseri çeşitli güldürü sanatlarını icra edenler hakkında bilgi verdiği gibi bazı sahneleri mizâhî bir dille anlatır."⁷⁰
2. Bağdatlı Rûhî (ö. 1605), *Terkîb-i bend*: Şairin *Terkîb-i bend*'i, toplumsal yergiye verilecek en güzel örnektir.
3. Fâizî (Kafzade) (ö. 1618): "Fâizî'nin Nef'î ile karşılıklı söylenmiş hicivleri bulunmaktadır. Fâizî'nin Nef'î hakkında söylediği kıt'alara Sihâm-ı Kazâ ve hiciv mecmûalarında rastlanmaktadır."⁷¹
4. Veysî (ö. 1627), *Hicviye*: Veysî'de de hicivlere rastlanmaktadır. Ancak ondaki hicivler, hakaret ve küfre dönük hicivlerdir. Veysî'nin bu başlık altında değerlendirilmesi gereken bir takvimi de vardır. Bu takvimde, o dönem insanlarının; tutumları, davranışları, alışkanlıkları, çeşitli açılardan değerlendirilerek esprili bir dille ele alınmıştır.
5. Azmizâde Mustafa Haletî (ö. 1631): Rubâileri ile ünlü olan şair, bu rubâilerinde zaman zaman dönemi ile ilgili şikâyetlerini açık bir dille gündeme getirmekten geri durmamıştır.
6. Süheylî (ö. 1632'den sonra), *Acâibü'l-Meâsir ve Garâibü'n-Nevâdir*: İçerisinde güldürücü hikâyelere rastlanır.
7. Nergisî (ö. 1633), *Nihâlistân*: "Nergisî'nin mensur Hamse'sinde yer alan *Nihâlistân* ise konularını yazarın çevresinden ve hayatından alan zarif,

69 Bu şairlerin isimleri için bkz. Hikmet Feridun Güven, "Klasik Türk Edebiyatında Hiciv ve Mizah", c. II, s. 582 ve Tunca Kortantamer, a.g.m., s. 605-621.

70 Tunca Kortantamer, a.g.m., s. 613.

71 Hikmet Feridun Güven, a.g.t., s. 297.

eğlenceli ve modern küçük hikâye tarzına çok yaklaşan örnekler içerir.⁷²

8. Nef'î (ö. 1635), *Sihâm-ı Kazâ*: Nef'î, "Sihâm-ı Kazâ'da babasından başlayarak, vezirler, ulemâ, şairler ve pek çok kişiyi ağır bir şekilde yerer. Söz gelişi Gürcü Mehmet Paşa'yı yeren şiirinin 'a köpek' redifi bile yergilerin şiddeti hakkında bir fikir verebilir."⁷³
9. Nev'îzâde Atâyî (ö. 1636), *Nefhatü'l-ezhâr ve Sohbetü'l-ebkâr*: "Atâyî özellikle *Nefhatü'l-ezhâr ve Sohbetü'l-ebkâr*'da Taşlıcalı Yahya'nın (ö. 1582) mesnevilerinde olduğu gibi hem Doğu-İslâm ortak hikâye alanlarından hem de kendi çevresinden aldığı pek çok konuyu tamamen mizâhî hikâyeler olarak anlatır."⁷⁴
10. Fehîm-i Kadîm (ö. 1648), *Şehrengîz*.
11. Abdurrahman Hıbrî (Edirneli) (ö. 1659), *Hadâyıku'l-Cinân* (1630-1631): "(...) *Hadâyıku'l-Cinân* adlı latifeler mecmuası eğlenceli, mizahi muhtevalı fıkralardan, dinî, tarihî konulu küçük latifelerden oluşur."⁷⁵
12. Bahaî-i Küfrî (ö.1661), *Dîvân*: Bahayî'nin *Dîvân*ında, mizahî yönü ağır basan gazellere rastlanmaktadır.
13. Tarzî (Mehmet) (Eski Zağralı) (ö. 1662), *Vasiyet-nâme (Vasiyet-i Tıflî), Zelle-nâme*: Tarzî'nin *Zelle-nâme* adlı eseri, dönemin hiciv şairlerinden bazılarını zikretmesi açısından dikkat çekicidir. Tarzî'ye ait olan bir diğer hiciv ise, *Vasiyet-nâme*'sidir. Tıflî vasiyetnamesini mizahî bir üslupla kaleme almıştır.
14. Tıflî (Ahmet Çelebi) (ö. 1665), *Vasiyet-nâme, Sansar Mustafa hikâyesi*:* Tıflî, döneminde yaşayan pek çok şairle hicivleşmiştir. Kaynaklar Tıflî'nin *Vasiyet-nâme* isimli bir kasidesinin varlığından da söz etmektedirler.
15. Nâilî *Dîvânı* (ö. 1666): Mahallileşmenin etkisiyle *Dîvân*'ında yerli konulara yönelmesi, dönemi ile ilgili birtakım sıkıntıları, sözünü sakınmadan, açık bir şekilde dile getirmesine vesile olmuştur.
16. Nâbî, *Dîvân*: *Dîvân*'ında mizahî unsurlar yer almaktadır.
17. Sâbit: *Dîvân, Edhem ü Hü mâ'sı, Zafernâme*: *Dîvân*ının yanı sıra bahsedilen bu iki mesnevisinde de mizahî üslup dikkati çeker.

Yukarıda saydığımız bu isimlere ilâve olarak, XVII. yüzyılda; Feyzî (ö. 1679), Sükunî (ö. 1690-91), Mantıkî (ö. 1635), Ganizade Nadiri (ö. 1626), Riyâzî

72 Tunca Kortantamer, a.g.m., s. 614.

73 A.g.m., s. 613.

74 A.g.m., s. 614.

75 Hasan Kavruk, "Mensur Hikayeler", *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 2006, c. II, s. 309.

Kaynakların mizahî bir eser olarak zikrettiği Tıflî'nin "Sansar Mustafa Hikâyesi" ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Şükrü Elçin, "Sansar Mustafa Hikâyesi", *Türk Kültürü Araştırmaları*, 1977, c. XII, sy. 1-2, s. 195- 224.

(ö. 1644), Vahdetî gibi şairlerin de hiciv ile ilgili örnekler verdikleri unutulmamalıdır.⁷⁶

XVIII. Yüzyıl

1. Ahmed Dede (Müneccimbaşı, Derviş) (ö. 1701), *Letâif*: "(...) küçük hikâyelerden oluşan bir mecmua olup değişik konuları ele alan latifeleri içermektedir."⁷⁷
2. Nâbî Dîvânı (ö. 1712): Nâbî, şiirlerinde dönemini değerlendirirken, o dönemdeki aksaklıkları da sık sık dile getirmiştir
3. Hevayî (Havaî, Hevaî, Mürekkepci, Kubûrî-zâde Abdurrahman, Rahmî) (ö. 1715) *Hezliyyat*: Hicivlerinin bir araya getirilmesi neticesinde oluşmuş bir *Dîvân (Hevâyî Dîvânı)*'ı vardır.
4. Bahrî (Mehmed Paşa) (Gelibolulu), *Letâif-i Bahrî, Mutâyebat ya da Mecmua-i Hikâyat* (XVIII. yüzyılın ilk yılları): Bahrî'nin eserinde yer alan hikâyeler daha ziyade günlük olaylardan ortaya çıkmış güldürücü nitelikteki hikâyelerdir. Bazı hikâyelerde, müstehcenliğin ön plana çıktığı görülür.
5. Osmanzâde Ahmed Tâib (ö. 1723), *Hiciv ve Hezliyat*: Kaynaklar, hiciv ve hezliyatının yanı sıra, hem eleştiri türüne hem de, içerisinde mizahî unsurlar bulundurması açısından, hiciv türüne örnek verilebilecek tarzda şiirlerinin olduğundan bahsetmektedir.
6. Tırsî İbrahim (ö. 1727): Hiciv vadisinde tanınmış bir şair olan Tırsî'nin *Dîvân*'ı da hicivlerinden oluşmuştur.
7. Nedîm (ö. 1730), *Dîvân*: Nedîm şiire, her ne kadar yerli unsurları sokmuş olsa da, onun üslubu hiçbir zaman basitleşmemiştir. Eserinde rastlanan nükteler, hiçbir zaman rahatsız edici, müstehcen ve argoya meyilli olmamış; bilakis kullandığı bu nükteli ifadeler şiirine apayrı bir hava katmıştır.
8. Firâkî Dede (ö.1742), *Sek-nâme*.
9. Âsım (Çelebizâde) (ö. 1760), *Acâibü'l-Letâif*: "Timurun oğlu Şahruh Mirza'nın 1419 yılında Çin hakanına gönderdiği heyet içinde yer alan Nakkaş, seyahat notlarını 1422 yılında Farsça olarak *Sefer-name-i Çin* adıyla kitaplaştırmıştır. Eser, Damat İbrahim Paşa'nın isteği üzerine Çelebizâde Asım tarafından *Acâibü'l-Letâif* adıyla Türkçeye çevrilmiştir."⁷⁸
10. Haşmet (ö. 1762): Sözüünü söylemekten çekinmeyen ve neredeyse her önüne geleni eleştirmekten ve yermekten zevk alan bir kişilik olarak dik-

76 Bu şairlerin isimleri için bkz. Hikmet Feridun Güven, a.g.m., s. 583.

77 Hasan Kavruk, "Mensur Hikayeler", *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 2006, c. II, s. 561.

78 Menderes Coşkun, "Seyahatname ve Sefaretnameler", *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 2006, c. II, s. 335.

katleri çeken Haşmet'in *Vilâdetnâme-i Hümayun* adlı eseri, hiciv türüne verilebilecek güzel bir örnektir.

11. Şeyh Galip (ö. 1798), *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî*: “Şeyh Galib’in mensur *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî*’sinde az da olsa rastlanan bazı parçalar eski terbiyevî kitaplarda zaman zaman başvurulmuş komik hikaye anlatma geleneğinin de devam ettiğini gösterir.”⁷⁹
12. Hoca Ratıp (XVIII. yüzyıl), *İnek Kasidesi*.
13. Kânî (Ebubekir) (Tokatlı) (ö. 1792), *Letaif-i Kânî, Hirre-nâme*: Kânî’nin hicivlerinin yer aldığı “(...) bu eser Kânî Efendi’nin Kânî mahlasını kullanarak söylediği manzumelerle Bâdî ve Dâdî mahlaslı iki ahbab çavuş ağzından onların birbirine nazîre olarak söyledikleri manzumelerden meydana gelmiştir.”⁸⁰ “Kaynaklarda (...) keskin zekâlı ve nüktedan, kalender-meşrep ve rint bir kişi olarak nitelendirilen Kânî, müşahade yeteneği kuvvetli, hayata mizahi bir gözle bakarak onu ironik bir dille ifade edebilen bir şairdir. Ancak bu özelliklerini şairlerinden daha çok mektuplarında ve *Letâif*’inde göstermiş ve inşâ alanında yeni bir vadi açmıştır. (...) *Münşe’ât*’ında yer alan “Tekir binti Pamuk” imzasıyla yazdığı ve efendisinden izinsiz olarak bir kediden güzel konuşma öğrenerek herkesin kirmit bacalarını kırıp döken, flört etme sevdasına kapılan ve sonunda yaptıklarına pişman olup efendisinden af dileyen bir kedinin durumunun anlattığı mektubu bir hiciv şaheseridir.”⁸¹ Ayrıca bu tarzdaki mizahî mektuplarıyla da edebiyatımızda ayrı bir yer kazanmıştır.
14. Nedîm Dîvânı (XVIII. yüzyıl): Nedîm’ in en önemli eseri olan Dîvân’ında, duygularını saklamadan, sözünü sakınmadan ve pervâsız bir şekilde söylediği şiirleri dikkati çekecek niteliktedir.
15. Sünbülzâde Vehbî (ö. 1809), *Dîvân, Lutfiyye*: Kaynaklar Sünbül-zâde Vehbî’nin de hicivlerinin varlığından bahsetmekte; özellikle de Sürûrî ile karşılıklı hicivlerinin var olduğu konusunda bilgi vermektedirler. Öğüt verme amacıyla kaleme aldığı *Lutfiye*’sinde de hicivle ilgili düşüncelerine rastlanmaktadır.
16. Sürurî (ö. 1814): Hicivleri, dîvânı’ndan ayrı olarak, müstakil bir eser (*Hezliyat-ı Sürûrî*) oluşturmuştur.

XIX. Yüzyıl

1. Abdülhalim Galip Paşa (ö.1876), *Mutâyyebât-ı Türkiyye*: “Onun Kasta monu ağzıyla yazdığı ve Mutâyyebât-ı Türkiyye adını verdiği şiirleri ta-

79 Tunca Kortantamer, a.g.m., s. 617.

80 Hikmet Feridun Güven, a.g.t., s. 459.

81 Ahmet Atillâ Şentürk ve Ahmet Kartal, a.g.e., s. 418.

mamen cinsel içeriklidir ve bölge ağzının özelliğinden de yararlanarak güldürür.”⁸²

2. Eşref (ö. 1912).
3. Fatîm (ö. 1867).
4. Fazıl Paşa (ö. 1883).
5. İzzet Molla (ö. 1829), *Mihnet-keşân*: “İzzet Molla’nın sürgündeki hatıralarını konu aldığı ser-güzeştname türünden bir eserdir.
6. Kazım Paşa (ö. 1889).
7. Ref’i-i Kalayi (ö. 1822).
8. Süleyman Faik Efendi (ö. 1837), *Hecv ve Hezl, Mecmuâ*.

XX. Yüzyıl

“XX. yüzyılda, divan şiirinin meşhur eserlerini tehzil (alaya alma) ve tezyif (değersizleştirme) yoluyla yazılmış hicivlerle karşılaşırız. Neyzen Tefik, Fazıl Ahmet Aykaç, Halil Nihat Boztepe, İbrahim Alaattin Gövsa, Yusuf Ziya Ortaç, Ercüment Ekrem Talu, Orhan Seyfi Orhon, Kâzım Köroğlu, Hüseyin Rifat gibi şairlerin mizah ve hiciv türünde eserleri bulunmaktadır.”⁸³

Ayrıca Kadı Mehmed Abdülbâki Hıfzî’nin, Sâlim’in mektuplarının yanı sıra Nev’î’nin Koca Sinan Paşa’ya gönderdiği mektubunda hicve rastlamak da mümkündür.

Bu arada Yunus Emre ve Mevlânâ’yı da zikretmeden geçmemek gerekir. “Belki şaşırtıcıdır; ama Türk mizah edebiyatının elde bulunan ilk ürünleri arasında Yunus Emre’nin bazı şiirleri karşımıza çıkar. Bunların başına “şathiyeye”lerin bilinen eski örneği olan “çıktım erik dalına onda yedim üzümü” diye başlayan şiir gelir. Bu tür şiirler dıştan bakıldığında şeriata aykırı gibi görünen; fakat tasavvufî anlamda bir hakikati ifade eden, iğneleyici ve alaycı bir üslûba sahip şiirlerdir. (...)Yunus Emre’nin diğer bazı şiirlerinde inançta ve bilgide şekle kapılıp kalmış olanlar; ilahî sevgiye yeteneği olmayanlar gülünçleştirilerek kınanır. Yunus Emre’nin XIV. yüzyılın hemen başlarında kaleme aldığı *Risâletü’n-Nushiyye*’de Mevlânâ’dan alınma “duvar dibini delen hırsız hikayesi” bir mizah ürünü olarak dikkati çeker.”⁸⁴

Mevlânâ’nın başta “Mesnevi olmak üzere, Fihi Mâfih, Mecâlis-i Seb’a adlı eserlerinde bir küçük kitapçık oluşturacak kadar çok sayıdaki güldürücü ve tabîî ki aynı zamanda eğitici öğretici hikâyelere bakmak gerekir.”⁸⁵

82 Tunca Kortantamer, a.g.m., s. 617.

83 Hikmet Feridun Güven, a.g.m., s. 584.

84 Tunca Kortantamer, a.g.m., s. 606.

85 Tunca Kortantamer, a.g.m., s. 605.

Bir de; “Hikâye-i Meker-i Zenân, Hazâ Hikâye-i Ebu Ali Sinâ, Menakıb-ı Sultan Murad, Hikâye-i Hoca Saîd, Narh-name-i Dilberân, Hikâyet-i Sultan Selim, Tuhfetü'l-Mecânin, Kuşların Muhakemesi” gibi yazarı belli olmayan hiciv eserleri vardır⁸⁶ ki bunları zikretmeden geçmemek gerekir.

Hicivle İlgili Eserler Konusunda İlgili Bilgi Veren Tezkireler

- 1 Âşık Çelebi (ö.1571), *Meşâirü’ş-Şu’arâ* (1566). II. Selim’e sunulan bu eser ebced harflerine göre düzenlenmiştir. “Âşık Çelebi, şairlerin yaşayışlarını anlatırken, sözlerini fıkralar ve hikâyelerle süslemiş, bu bakımdan esere, başka tezkirelerde olmayan bir renk vermiştir. (...) Âşık Çelebi’nin üslubu ve anlatışı da kendine özgüdür. Yerine göre Latîfî gibi, devrinin belâgatlı nesrini kullanmış, yerine göre de sade, oldukça lâubali bir anlatış tarzını yeğlemiştir.”⁸⁷
- 2 Latîfî (ö. 1582), *Tezkire-i Şu ‘arâ* (1546): “Yazar, şairlerden söz ederken çok kez onlara değin hikâyeler ve fıkralar da anlatır. Fırsat buldukça zamaneden yakınmayı da unutmaz.”⁸⁸
- 3 Kınalızâde Hasan Çelebi (ö. 1604), *Tezkiretü’ş-Şu ‘arâ* (1585).
- 4 Güftî (Ali) (ö. 1677), *Teşrifâtü’ş-Şu’arâ* (1658-1660) ve bu nüsha içindeki “efsane” ile “Hikâyet-i Germâbe” ve “Muamele-i Dellak ve Acem-i Seyyah” başlıklı manzum müstehcen hikâyeler: “Teşrifâtü’ş-Şu’arâ” da “Güftî çağdaşı bulunan ve çoğu “ilmiye” mesleğinden olan şairleri çok açık ve “müstehcen” kelimeler ve deyimlerle tasvir etmektedir. Bunlar arasında kendisi de vardır.”⁸⁹

Sonuç

Bu çalışmayı hazırlarken yaptığım genel kaynak taramalarında bazı eksiklikler dikkatimi çekti. Bu eksikliklerin en başında geleni, tüm bilim dallarının ortak sıkıntısı olan terimlerle ilgili kavram kargaşasıydı. Klâsik edebiyatımız ve o dönem hakkında bilgi veren neredeyse bütün kaynaklarda, hicvin, müstehcenlik içeren eserlerle ve hatta tenkit türü eserlerle zaman zaman birbirine karıştırıldığı ya da hiçbir ayırım gözetilmeksizin, her birinin aynı kategoride sınıflandırıldığı görülmektedir. O halde öncelikle yapılması gereken, hiciv ve hiciv ile eş değerde gösterilen diğer türlerin tanımlarının net bir şekilde yapılarak hi-

86 Bu bilgiler için bkz. Tunca Kortantamer, a.g.m.

87 Agah, Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 4. bs., Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1998, s. 279.

88 A.g.e., s. 267.

89 A.g.e., s. 304.

civ, tenkit, alay, müstehcenlik vb. türlerle ilgili kavram kargaşasının ortan kaldırılması gerekliliğidir. Hicvin ne olduğu sorusuna tam bir yanıt bulduktan sonra, diğer türlerle olan farkları ortaya konmalı ve bunlar örneklerle desteklenmelidir. Daha sonra hicvin neyi anlattığı, toplumdaki hangi ihtiyaçlara binaen ortaya çıktığı, hicveden kişinin hangi psikolojide olduğu önem kazanmalı ve bu sorulara, eserlerden hareketle, cevaplar aranmalıdır. Bu tarz bir çalışmanın, toplumların felsefesini ortaya koyabilmek açısından son derece önemli bir çaba olacağı kanaatindeyim. Bu sebeple daha geniş kapsamlı ve ayırt edici çalışmaların yapılması gerekmektedir. Takdir ederseniz ki bu makalede böylesi bir analize gitmek makalenin sınırlarını aşacaktır. Benim bu makaledeki esas hedefim, bir takım değerlendirmeler yaparak biraz da olsa bu konuya dikkat çekebilmeştir. Umuyorum ki bu çalışma, daha sonra yapılacak olan çalışmaların da önünü de açacak ve edebiyatımızda hiciv türünün yeniden ve farklı bir bakış açısı ile ele alınmasını sağlayacaktır.

Hiciv ile İlgili Genel Kaynaklar

Kitaplar

- Akkuş, Metin, *Hicvin Ankaları: Neî ve Sihâm-ı Kazâ (İnceleme-Karşılaştırmalı Seçme Metinler)*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1998, x+312 s.
- Apaydın, Mustafa, *Türk Hiciv Edebiyatında Ziya Paşa*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, 2001, xiii+454 s.
- Arıkbağ, Zafer ve DüNDAR Akünal, *Türk Edebiyatında Hiciv ve Mizah Şiirleri*, İstanbul: Aydınlik Basımevi, 1944, 110 s.
- Arısoy, Sunullah, *Türk Hiciv ve Mizah Antolojisi*, İstanbul: Varlık Yayınları, 1967, 240 s.
- Baypınar, Yüksel, *Güldürürken Düşündüren Eleştiri: Hiciv*, İzmir, 1992.
- Bergson, Henri, *Gülme*, İstanbul: MEB Yay., 1990.
- Canberk, Eray, *Türk Yazınında Seçilmiş Yergi Şiirleri*, 2. bs., İstanbul: Adam Yayınları, 1955, 239 s.
- Çiftçi, Hasan, *Klasik Fars Edebiyatında Hiciv ve Sosyal Eleştiri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002, xv+ 478 s.
- Gökay, Orhan Şaik, *Molla Lütüf'nin Mizah ve Hiciv Yönü*, İstanbul, 1986.
- Güvemli, Zahir, *Türk Mizah Edebiyatı Antolojisi (Manzum-Mensur)*, İstanbul: Varlık Yayınevi, 1955, 127 s.
- Güvemli, Zahir, *Türk Mizah Edebiyatı Antolojisi*, İstanbul: Kader Basımevi, 1949, 142 s.
- Herder, Johann Gottfried, "Eleştiri ve Hiciv", çev. Yüksel Baypınar, *Denemeler Seçkisi*, Ankara, 1990, s. 16-23.
- Kudret, Cevdet, *Hicviyeler*, 3. bs., Ankara: Bilgi Yayınevi, 1970, 170 s.
- Kurnaz, Cemal ve Mustafa Tatçı, *Türk Edebiyatında Şathiyye*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2001, 346 s.

- Levend, Ağah Sırrı, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998, xxiv+666 s.
- Onan, K., *Hiciv Üstadları Neyzen Tevfik, Şair Eşref, Biyografileri, Hatıraları, Şiir ve Hicivleri*, İstanbul: Bütün Kitapevi, 1961, 112 s.
- Orhon, Orhan Seyfi, *Hicivler*, Ankara: Doğu Matbaası, 1951, 80 s.
- Öngören, Ferit, *Cumhuriyet Dönemi Türk Mizahı ve Hicvi*, Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları, 1983.
- Öngören, Ferit, *Cumhuriyetin 75. Yılında Türk Mizahı ve Hicvi*, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 1998.
- Özcan, Ömer, *Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Hiciv ve Mizah (Yergi ve Gülmece)*, İstanbul: İnkılap Kitapevi, 2002, 447 s.
- Özdemir, Nebi, *Cumhuriyet Dönemi Türk Eğlence Kültürü*, Ankara: Akçağ Yay., 2005.
- Özkırmırlı, Atilla, *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, Cem Yayınevi, c. V.
- Samih, Mehmet, *Türk Şiirinde Hiciv, Taşlama, Yergi Antolojisi*, İstanbul: Tiyatro Film Yayınevi, 1983, 222 s.
- Sokullu, Sevinç, *Türk Tiyatrosunda Komedyanın Evrimi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1979.
- Spencer, Herbert, *Gülmenin Fizyolojisi*.
- Yücebaş, Hilmi, *Hiciv Edebiyatı Antolojisi, XV. Yüzyıldan Yassıada Haramülerine Kadar Türk Şairlerinin Hicivleri, Nükteleri ve Hatıraları*, İstanbul: Hamla Matbaası, 1961, 271+1 s.
- Yücebaş, Hilmi, *Hiciv ve Mizah Edebiyatı Antolojisi*, İstanbul, 1961.

Makaleler

- Akar, Metin, "Bir Hiciv Dolayısıyla", *Türk Kültürü*, 1994, c. XXXII, sy. 372, s. 243-245.
- Akkuş, Metin, "Eski Türk Edebiyatında Hiciv", *Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları*, 2000, s. 47-67.
- Akkuş, Metin, "Kaside ve Hiciv Şairi Nef'i: Hayatı, Kişiliği, Sanatı, Eserleri", *Türk Kültürü*, 1999, c. XXXVII, sy. 440, s. 705-713.
- Akkuş, Metin, "Kaside ve Hiciv Şairi Nef'i: Fahriye Tarzında Bir Kasidesinin Şerhi", *Türk Kültürü*, 1999, c. XXXVII, sy. 440, s. 714-727.
- Aray, A. V., "Hiciv ve Mizah Ne Demektir?", *İnanç Kültür Dergisi*, 1939, sy. 32-33, s. 12-14.
- Aytür, Ünal, "Bazı Hiciv Türleri Üzerine", *Batı Dil ve Edebiyatları Araştırmaları Dergisi*, 1968, c.I, sy. 3, s. 135-149.
- Baypınar, Yüksel, "Hiciv Kavramı Üzerinde Bir İnceleme", *AÜ DTCF Dergisi*, sy. 1-4, s. 31-37.
- Çiftçi, Hasan, "Klasik İslâm Edebiyatında Hiciv ve Mizah", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 1998, sy. 10, s. 139-162.
- Çiftçi, Hasan, "Klasik İslam Edebiyatında Hiciv ve Mizahın Yöntemleri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 1999, sy. 11, s. 173-182.

- Çiftçi, Hasan, "Klasik İslâm Edebiyatında Hiciv", *Yedi İklim*, Şubat 1998, sy. 95, s. 46.
- Karabey, Turgut, "Nef'î de Hiciv", *Türk Edebiyatı*, 1985, sy. 140, s. 27-28.
- Karabey, Turgut, "Nef'î'nin Hicivleri ve Edebî Değeri", 2 Aralık 1994, İbrahim Hakkı Sağlık Eğitim Enstitüsü Paneli, *Hasbihal Dergisi*, 1993, s. 26-29.
- Kortantamer, Tunca, "Kuruluşundan Tanzimat'a kadar Osmanlı Dönemi Türk Mizahının Kısa Bir Tarihi", *Türkler*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, c. XI, s. 605.
- Levend, Agah Sırrı, "Dîvân Edebiyatında Gülmece ve Yergi", *TDAY Belleten 1970'den* Ayırbaşım, Ankara: TDK Yay., 1971, 37 s.
- Mengi, Mine, "Divan Şiirinde Yergi Amaçlı Söz Sanatları", *Divan Şiiri Yazıları*, TUBA-XX, 1996, s. 126-132.
- Ocak, Fatma Tulga, "Nef'î İçin Söylenmiş Bir Hiciv Beyti Üzerine", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1983, c. I, sy. 1., s. 19.
- Soyuer, Halil, "Edebiyatımızda Hiciv", *Türk Edebiyatı*, Eylül 2003, sy. 359.
- Şölçün, Sargut, "Tarihsel Açından Hiciv ya da 'Satir'e", *Türkiye Yazıları*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2000, s. 81.
- Türkmen, Fikret, "Anadolu Mizahında Bazı İran ve Arap Kökenli Mizah Tipleri", *Ege Üniversitesi Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 1996, sy. 1, s. 1-7.
- Türkmen, Fikret, "Günümüzde Mizah Teorileri ve Nasreddin Hoca Fıkraları", *Türk Yurdu*, Şubat 1997, sy. 114, s. 21-24.
- Türkmen, Fikret, "Mizah Teorileri ve Nasrettin Hoca Fıkraları", *V. Uluslararası Türk Halk Kültürü Kongresi Seksiyon Bildirileri*, Ankara, 1996, s. 263-270.
- Türkmen, Fikret, "Doğu ve Batı Dünyasında Mizah Anlayışı", *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi*, F. Köprülü Armağanı, Ankara: Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Yayını, 1998, Yıl. XXX4, sy. 1-2.
- Türkmen, Fikret, "Osmanlı Dönemi Türk Mizahı", *Osmanlı Ansiklopedisi*, c. IX, s. 162.
- Nar, Ali, "İslâmî Edebiyat Açısından Mizah ve Hiciv", *İslâmî Edebiyat*, 1989, c. II, sy. 1, s. 46-49.
- Türkmen, Fikret, "Anadolu Mizahında Bazı İran ve Arap Kökenli Mizah Tipleri", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 1996, sy. 1, s. 1-7.

Tezler

- Güven, Hikmet Feridun, "Klasik Türk Şiirinde Hiciv", Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 1997, x+510 s.
- Güleç, Seyit, "Nâbî Divânı'nda Hiciv ve Mizah", Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1950.

Satire in Traditional Classical Turkish Literature

H. Gamze Demirel

Abstract

Satire reflects the common consciousness and philosophy of communities and the psychological behavior of their individuals. For this reason the messages given by this literary type should be dealt extremely carefully and the samples should be analyzed hard for both communities and individuals.

Our aim in this study is not to deal with the subjects studied before but to give the philosophy of satire, psychological behavior of the ones who are satirized or satirize and to arrange the literature deal with this subject matter.

Keywords: Classical Turkish Literature, Satire, Philosophy, Psychology, Literature.

Klâsik Türk Edebiyatı Geleneğinde Hiciv

H. Gamze Demirel

Özet

Hiciv, milletlerin ortak bilincini ve felsefesini ve fertlerinin psikolojisini yansıtmaktadır. Bu anlamda, türün vermeye çalıştığı mesajlara titizlikle yaklaşılmalı ve bu örnekler hem toplumlar, hem de bireyler bazında çok sıkı bir analizden geçirilmelidir.

Bu düşünceyle başladığımız çalışmamızdaki hedefimiz, yapılanların tekrarına düşmekten ziyade hicvin felsefesini, hiciv edenin ve edilenin psikolojini vermek ve bu konudaki ilgili literatürden ulaşabildiklerimizi sıralamak olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Klâsik Türk Edebiyatı, Hiciv, Felsefe, Psikoloji, Literatür.